

ALISHER NAVOIYNING FARHOD VA SHIRIN DOSTONIDAGI OBRAZLAR TAHLILI

Salohiddinova Azizaxon Husenjonzoda

Farg‘ona davlat universiteti Filologiya va

tillarni o‘qitish: o‘zbek tili yo‘nalishi 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada Alisher Navoiyning mashhur "Farhod va Shirin" dostonidagi obrazlar tizimi chuqur tahlil qilinadi. Maqolada asosiy obrazlarning badiiy-falsafiy qiyofalari, ularning yetuk inson ideali va ilohiy ishq timsoli sifatidagi o‘rni atroflicha ko‘rib chiqiladi. Maqolada Navoiyning boshqa adabiy manbalardan farqli o‘laroq, Farhod obrazini markaziy qahramon darajasiga ko‘tarishi va unga berilgan o‘ziga xos xususiyatlar qiyosiy tahlil orqali asoslanadi, natijada dostonidagi obrazlarning o‘zbek adabiyoti va umumbashariy qadriyatlar kontekstidagi betakror o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Farhod va Shirin, obrazlar tahlili, yetuk inson, ilohiy ishq, arxetip, qiyosiy tahlil

Kirish. Alisher Navoiy o‘zbek adabiyoti va Sharq ma’rifiy tafakkurining eng yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning “Xamsa” turkumi o‘rta asr adabiyotining yuksak cho‘qqilaridan sanaladi.¹ Alisher Navoiy ijodining cho‘qqisi bo‘lmish “Xamsa” tarkibidagi “Farhod va Shirin” dostoni o‘zbek adabiyoti xazinasining eng qimmatli durdonalaridan biri sanaladi. Bu asar nafaqat badiiy mahorati, balki falsafiy teranligi, insoniy qadriyatlarni ulug‘lashi bilan ham asrlar osha o‘z ahamiyatini yo‘qotmay kelmoqda. Dostonning adabiy-tarixiy ahamiyati, avvalo, uning uzoq Sharq adabiyotidagi “Xisrav va Shirin” an‘anasini yangi, o‘ziga xos ruhda davom ettirganida namoyon bo‘ladi.

Adabiyotda birinchi bo‘lib Xisrav va Shirin hikoyasini X asrda Firdavsiy o‘zining “Shohnoma”-sida qahramon Farhodsiz tasvirlagan edi. Ikki asr o‘tib, XII

¹ Karimov, O. Alisher Navoiy va o‘zbek adabiyoti tarixida “Xamsa” (Toshkent, 2015), 23-25.

asrda Ozarbayjon shoiri Nizomiy o'zining "Xisrav va Shirin" dostonida ushbu mavzuni qayta ishladi. Nizomiy talqinida Xisrav va Shirin asosiy qahramonlar bo'lib qolgan holda, Farhod ikkinchi darajali obraz sifatida paydo bo'ladi. U Xusrav tomonidan imkonsiz vazifalarga buyuriladi va oxir-oqibat hiyla bilan o'ldiriladi. XIV asrda esa Amir Xusrav Dehlaviy Nizomiyning ushbu ta'sirchan versiyasini to'liq qabul qildi. Navoiy esa, o'zidan oldingi bu ulug' ijodkorlarning merosidan xabardor holda, mavzuga yangicha yondashib, unga mutlaqo o'ziga xos mazmun baxsh etdi. U dastlabki manbalarda ikkinchi darajali bo'lgan Farhodni butunlay bosh qahramon darajasiga ko'tarib, uning qiyofasida komil inson idealini mujassam etdi va asarni sof o'zbek tilida yaratdi. Ushbu maqola "Farhod va Shirin" dostonidagi obrazlar tizimini, ularning badiiy-falsafiy mohiyatini chuqur tahlil qilishni, Navoiy talqinining o'ziga xosligini ochib berishni maqsad qilgan.

"Farhod va Shirin" dostonidagi obrazlar tizimi, avvalo, markaziy qahramonlar Farhod va Shirin timsollarida o'zining yorqin ifodasini topgan. Navoiy Farhod obrazini "komil inson" idealining yorqin namunasi sifatida tasvirlaydi. Farhod nafaqat buyuk oshiq, balki noodatiy zakovat, iste'dod va jasorat sohibi sifatida tasvirlanadi. U yoshligidan ilohiyot, matematika, tabiiy fanlar va falsafa kabi ko'plab sohalarni chuqur o'rganadi, kuchli xotirasi esa bu bilimlarni to'liq egallashiga yordam beradi. Shuningdek, ibroniy, yunon, suryoniy va hind tillarida bemalol so'zlasha oladi. Jismoniy qudrati ham erta namoyon bo'lib, o'n yoshidayoq katta pahlavon kuchiga ega bo'ladi. Navoiy Farhodni faqat kuchli va bilimdon emas, balki barkamol inson sifatida ko'rsatadi. U Farhodga adolat, rahm-shafqat va xalqparvarlik kabi oliy insoniy fazilatlarni ham singdiradi.

Shirin obrazi doston markazida beqiyos go'zallik, vafodorlik va oliy muhabbat timsoli sifatida talqin qilinadi. U nafaqat jismoniy joziba, balki ma'naviy nafosat, iroda va matonat egasi sifatida ham tasvirlanadi. Shirin siyosiy mas'uliyatni ham,

muhabbatni ham oqilona boshqaradi.² Shirinning xatlari, jumladan, Navoiy asaridagi xat motivi tahlili uning qahramonlarning ichki kechinmalari, taqdir sinovlari va ruhiy holatlarini aks ettiruvchi badiiy detal ekanligini ko'rsatadi. Shirin Farhodga bo'lgan muhabbatida qat'iy turib, uning ideal sevgilisiga aylanadi. U shoh Xusravning taqdim etgan boyligiga qaramay, Farhodning sof sevgisi va komil inson fazilatlariga sodiq qoladi. Shirin obrazi, o'z navbatida, Farhodning komillik sari intilishida ham ma'naviy rag'bat manbai bo'lib xizmat qiladi. U faqatgina jozibali ayol emas, balki qahramonning ruhiy yuksalishiga sababchi bo'lgan, uning qalbida ilohiy ishq cho'g'ini yoqqan timsol sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchi darajali obrazlar tizimi ham doston syujetida muhim rol o'ynaydi. Xusrav, Shapur, Mehinbonu kabi qahramonlar asosiy obrazlarning taqdiriga bevosita ta'sir ko'rsatib, syujetning rivojlanishi va konfliktlarning paydo bo'lishiga xizmat qiladi. Mehinbonu donishmand ayol hukmdor obrazi bo'lib, siyosiy qarorlarida adolat va mas'uliyatni ustuvor qo'yadi.³ U, Arman malikasi, Shirinning o'gay onasi yoki xolasi sifatida hokimiyat va g'amxo'rlik ramzi hisoblanadi. U Shirinning xavfsizligi va kelajagi haqida qayg'ursa-da, ko'pincha siyosiy mulohazalar bilan ham hisoblashishga majbur bo'ladi. Xusrav obrazi Farhodga raqib va Shirinning maftunkori sifatida tasvirlangan. Uning obrazi dunyoviy hokimiyatga hirs, hasad va maqtanchoqlik timsolidir. Shapur obrazining syujetdagi o'rni muhim. U loyiq xizmatkor, mohir musavvir va elchi sifatida Farhod va Shirinni dastlab bir-biriga bog'laydigan asosiy vositachi sanaladi.

Obrazlar tizimining ramziy va arxetipik qatlamlari Navoiy dostonining falsafiy chuqurligini belgilaydi. Uning dunyoviy qiziqishlardan ustun turishi, hunar egallashi, adolat va fidoyilikni namoyish etishi uni jamiyatning barcha sohalarida ideal shaxsga aylantiradi. Shirin esa ilohiy go'zallik, ma'naviy mahbuba va ruhiy-dunyoviy intilish obyektidir. Uning go'zalligi va muhabbati Farhodni ulug'lashlarga undaydi, uni komillik sari yetaklaydi.

² Yusupova, L. Sharq ayol idealining badiiy talqini, Toshkent, 2018, 67-70.

³ Rashidov, D. Navoiy dostonlarida ayol obrazlari, Toshkent, 2017, 34-37.

Navoiyning asarni to'liq o'zbek tilida yaratishi ham uning o'ziga xosligini oshiradi va o'zbek adabiyotiga ulkan hissa qo'shadi. Shuningdek, xat motivi Navoiy dostonida qahramonlarning ichki kechinmalarini chuqur aks ettiruvchi, syujetni rivojlantiruvchi va obrazlar psixologiyasini boyituvchi muhim badiiy vosita sifatida qo'llanilgan. Navoiyning bu dostonidagi yondashuvi shunchaki hikoyani qayta hikoyalash emas, balki chuqur falsafiy-axloqiy qayta talqin bo'lib, unda insoniy qadriyatlar va ma'naviy yuksalish asosiy o'ringa qo'yiladi.

Xulosa. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni o'zbek adabiyotining eng yorqin sahifalarini tashkil etadi va undagi obrazlar tizimi chuqur badiiy-falsafiy ma'noga ega. Farhodning mislsiz aql-zakovat, jismoniy qudrat, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlari uni nafaqat sevgi qahramoniga, balki umuminsoniy idealga aylantiradi. Farhod va Shirin dostoni o'zbek adabiyoti tarixida qahramonlik ideallari, sevgining abadiy qadriyatlari va insoniy mukammallikka intilishni aks ettirgan betakror asar sifatida o'z o'rnini saqlab qoladi. Uning obrazlari bugungi kunda ham yosh avlod uchun ma'naviy tarbiya, adolat va fidoyilik timsoli bo'lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar

- [1] Alisher Navoiy's 'Farhad and Shirin' - Farhad as an ideal man, a perfect human being – <https://article.uz/articles/2143>
- [2] Boltayeva I. "Alisher Navoi's 'Farhod va Shirin' - The Motif of the Letter in the Epic". EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE. 2023. Volume 3 Issue 4. pages 127-130. – https://ejournal3.com/journals_n/1678193850.pdf
- [3] Alisher Navoiy's 'Farhod va Shirin' – Comparative analysis with previous versions – https://www.researchgate.net/publication/372557682_ALISHER_NAVOIYNI_NG_FARHOD_VA_SHIRIN_DOSTONIDAGI_FARHOD_OBRAZINING_BADIIY_QIYOSLARDA_TALQINI
- [4] Ashirov, A. Alisher Navoiy ijodida komil inson g'oyasi. Toshkent: Fan. –

- [5] Nizomiy Ganjaviy. Xusrav va Shirin. (O'zbek tiliga tarjima). Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. –
- [6] Mahmudov, M. Navoiy asarlarida ishq falsafasi. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti. –
- [7] Erkinov, A. The Sufi Tradition in Central Asian Literature: The Cases of Navoi and Mashrab. *Journal of Central Asian Studies*, 14(1), 50-65. –
- [8] Sattarov, M. Sharq dostonchilik an'analari va Navoiyning "Farhod va Shirin" dostoni. *O'zbek tili va adabiyoti*, (2), 15-22. –
- [9] Bo'ronov, N. Navoiy "Xamsa"sida qahramonlik va jasorat motivlari. *Adabiyotshunoslik masalalari*, (3), 45-53. –